

Torah from Around the World

(...) eerst kwam het [God] in de gedachte op, haar [de wereld] te scheppen met de eigenschap van het recht, [zodat het strenge recht steeds in de wereld zou beslissen], [maar] Hij zag in, dat [dan] de wereld niet zou kunnen blijven bestaan, liet [daarom] eerst de eigenschap der barmhartigheid optreden en verenigde haar met de eigenschap van het recht [en met de vereniging van deze beiden schiep Hij de wereld]; (...)

Rasji's commentaar bij Beresjiet 1:1 (vertaling A.S. Onderwijzer)

Sjabbat 15 februari 2020 / 20 Sjewat 5780, Jitro, Sjmot/Exodus 18:1 - 20:26

Tanach blz. 145 - 150

Haftara: Jesjahoe 6:1 - 13

Tanach blz. 810

vertalers: Jaap Frank en Sabine Frank-Fiedler

Commentaar: *Rabbin Jonathan Sacks is emeritus opperrabbin van het Gemenebest.*

Oorspronkelijke Engelse tekst: <http://rabbisacks.org/justice-peace-yitro-5777/>

Vrede of gerechtigheid?

De sidra van deze week, Jitro, met daarin het verslag van de grootste Goddelijke openbaring in de geschiedenis, op de berg Sinai, begint met een menselijk - bijna te menselijk - voorval. Jitro, priester te Midjan, is komen kijken hoe het zijn schoonzoon Mosjè en de mensen wiens

leider hij is, vergaat. Deze sidra vertelt ons wat Jitro heeft vernomen (namelijk de details van de Uittocht en de wonderen, waarmee die gepaard ging). Ze vervolgt met te beschrijven wat Jitro zag en wat hem reden gaf voor zijn bezorgdheid.

Hij zag dat Mosjè zijn volk geheel in zijn eentje leidde. Wat voor Mosjè en zijn volk slecht uitpakte. Dit is wat Jitro, de schoonvader van Mosjè, daarover zei: „(...) Het is niet goed wat je doet (*lo tov*). Je zult afgemat raken, jij, en het volk dat bij je is ook. Dit is een veel te zware taak voor jou, je kunt die niet alleen aan. Luister, ik geef je een raad, en moge God je terzijde staan: jij moet het volk bij God vertegenwoordigen en hun zaken aan God voorleggen.

Verhelder voor hen Zijn wetten en voorschriften en leer hen welke weg ze moeten bewandelen en welke handelingen ze moeten vervullen. Maar zoek [daarnaast] onder het volk een aantal degelijke mannen, die God vrezen, mannen van waarheid, die eigenbaat haten, en geef hen de leiding over groepen van duizend, honderd, vijftig en tien. Zij moeten te allen tijde over het volk rechtspreken. Zo zal het gaan: belangrijke geschillen leggen ze aan jou voor, in minder belangrijke geschillen doen ze zelf uitspraak. Zij zullen je last verlichten en die samen met jou dragen. Als je het op deze manier aanpakt, en als God u dit opdraagt, kun je het volhouden en kan het hele volk met sjalom (in vrede) naar zijn plek gaan.”

(Sjemot 18-17-23)

Mosjè moet leren de zwaarte van het leiderschap te delen en te delegeren. Het is interessant dat ‘niet goed’ - (*lo tov*) - in de zin van ‘wat je doet is niet goed’ slechts op twee plaatsen in de Tora voorkomt. De andere plaats, in Beresjiet 2:18, luidt: „Het is niet goed (*lo tov*) voor een mens om alleen te zijn.” We kunnen niet in ons eentje leiden en niet in ons eentje leven. Dat is een van de axioma's van de bijbelse anthropologie.

In het Hebreeuws is het woord voor leven *chajiem*, in meervoud, als het ware om aan te geven dat het leven in wezen iets is dat je met anderen deelt. Dean Inge heeft ooit religie gedefinieerd als „iets wat het individu in eenzaamheid beleeft”. Dat is geen joodse gedachte. Toch was het de belangrijke 19e eeuwse geleerde de Netziv (rabbi Naftali Zwi Jehoeda Berlin), die hierover een onverwachte, verre van intuïtieve opmerking maakte. Hij begint met de volgende vraag te stellen. Het is eenvoudig te begrijpen hoe Jitro's advies Mosjè hielp. De taak was te zwaar. Hij raakte uitgeput en had hulp nodig. Maar zijn uiteindelijke commentaar is minder vanzelfsprekend te begrijpen: Er staat „als je , met Gods

toestemming, je taken delegeert, zullen al deze mensen (letterlijk, het hele volk, red.) hun plek in vrede bereiken.” Het volk was niet uitgeput, maar Mosjè wel. Wat had het volk te winnen door een systeem van delegeren? Ieders zaak zou nog steeds worden gehoord, maar niet door Mosjè. Wat was het voordeel daarvan voor hen? (Harchev Dawar op Sjmot/Exodus 18: 23)

De Netziv begint met uit de Talmoed te citeren (bT Sanhedrin 6b). Deze passage gaat over wat de rabbijnen *bitzoe’a* noemden en wat later bekend zou worden als *pesjara*, compromis. Dit betreft een besluit van een rechter in een civielrechtelijk proces waarin een oplossing wordt gezocht, welke eerder is gebaseerd op billijkheid dan op een strikte toepassing van de wet. Het lijkt op bemiddeling (mediation, red.), waarbij de betrokkenen instemmen met een oplossing die beiden als eerlijk ervaren, ongeacht de vraag of hij is gebaseerd op de wet of op een eerder gedane rechtsuitspraak. Anders gezegd, het is een vorm van conflictbeheersing waarbij beide partijen meer winst boeken dan bij de precieze toepassing van het recht - met een verliezer en een winnaar. De Talmoed vraagt zich af of dit goed is of slecht. Moet deze gang van zaken worden geaccepteerd of verworpen? Hier volgt een stuk van de discussie:

„Rabbi Eliëzer, de zoon van rabbi Jose de Galileër stelt: ‘Het is verboden om te bemiddelen (...). Maar ‘laat de wet de berg doorboren’ [een uitspraak in de geest van ‘Waar gehakt wordt vallen spaanders’, JS] Mosjè’s motto luidde: Laat de wet de berg doorboren. Aharon daarentegen hield van vrede en streefde vrede na en stichtte vrede tussen mensen. (...) Rabbi Jehoeda ben Korcha zei: ‘Het is goed om te bemiddelen, want er staat geschreven (Zacharja 8:16): „Bewaar de vrede door eerlijk en rechtvaardig recht te spreken.” Het is beslist waar dat daar waar de wet strikt wordt nageleefd er geen vrede is, terwijl daar waar vrede heerst er geen strikte rechtvaardigheid is. Wat voor soort rechtvaardigheid leeft dan samen met vrede? We moeten zeggen: bemiddeling.’”

De halacha (joodse wetgeving) volgt rabbi Jehoeda ben Korcha. Het is toelaatbaar, ja zelfs te prefereren om te bemiddelen – vooropgesteld dat de rechter nog niet weet wie goed is en wie het bij het verkeerde eind heeft. Het is precies deze onzekerheid in de eerste fasen van een hoorzitting, die toelaat om de voorkeur te geven aan een billijk besluit boven een beslissing die strikt de wet volgt. Als de rechter al tot een heldere en ondubbelzinnige

uitspraak is gekomen, zou hij de loop van het recht belemmeren ten faveure van een compromis.

Door dit principe op ingenieuze wijze te laten slaan op de Jisraëlieten ten tijde van Mosjè toont de Netziv aan dat - zoals de Talmoed zegt – Mosjè de voorkeur gaf aan het naar de letter toepassen van de wet in plaats van aan vrede. Hij was geen man van het compromis of een mediator. Bovendien wist hij, als de grootste van alle profeten, bijna meteen wie onschuldig was en wie niet; wie het recht aan zijn zijde had en wie niet. Het was daarom onmogelijk voor hem om een bemiddelende rol te spelen, omdat dit alleen mocht vóórdát de rechter een uitspraak heeft gedaan. Wat in Mosjè's tijd vrijwel altijd meteen werd gedaan.

Dat verklaart ook de verbazingwekkende conclusie van de Netziv. Door de gerechtelijke taken naar de lagere rangen te delegeren, zou Mosjè gewone mensen, zonder profetische of juridische gaven, op de stoel van de rechter zetten. Juist omdat zij niet over Mosjè's intuïtieve kennis van het recht en de rechtspraak beschikten, waren ze in staat om billijke oplossingen aan te dragen, waarbij beide partijen het gevoel hebben gehoord te zijn en beiden geloven dat de uitkomst eerlijk is. En dat is, zoals de Talmoed hierboven stelt, de enige rechtsvorm die ook vrede kan scheppen. Dat is waarom Mosjè, door het rechtspreken te delegeren, niet alleen volledige uitputting voor zichzelf zou weten te vermijden, maar daarnaast „al deze mensen” zou helpen een „eigen plek te vinden in vrede”.

Wat een diepe gedachte! Mosjè was de *lesj ha-Elohiem* (psalm 90:1), Gods top-man. En toch was er, zo suggereert de Netziv, een ding dat hij niet kon, iets dat anderen, in elk ander opzicht zijn minderen, wél lukte: namelijk vrede stichten tussen rivaliserende partijen. Zij wisten manieren te vinden om conflicten op te lossen zonder gebruik te maken van geweld of dwang. Omdat zij de wet niet zo grondig kenden als Mosjè, en ze niet zijn intuïtieve besef van waarheid bezaten, moesten zij geduld oefenen. Zij moesten naar beide partijen luisteren, tot een billijk oordeel komen, dat door beide partijen als fair zou worden beschouwd. Een bemiddelaar heeft andere kwaliteiten dan een profeet, een bevrijder of een wetgever - bescheidener kwaliteiten wellicht, maar soms minstens even noodzakelijk.

Het ene soort karaktertype verdient niet de voorkeur boven het andere. Iedereen - en zeker de Netziv - beschouwde Mosjè als de grootste leider en profeet die Jisraël ooit heeft

gekend. Het is echter wel zo dat geen enkel individu alle eigenschappen en kwaliteiten in zich kan verenigen die nodig zijn om een volk bij elkaar te houden. Een priester is geen profeet (hoewel Sjmoeëel en Jechezkeel allebei waren). Een koning moet andere kwaliteiten bezitten dan een heilige. Een legerleider is geen man van de vrede, al kan hij dat later in zijn leven wel worden.

Wat duidelijk wordt als we de gedachtengang van de Netziv tot het einde volgen, is de diepere betekenis van het idee dat niemand als enkeling kan leven of leiding kan geven. Het Jodendom is niet zozeer een godsdienst die wordt beleden in de intimiteit van de ziel van de gelovige. Het is bij uitstek een sociale geloofsvorm. Het draait om relaties, netwerken. Het gaat om families, gemeenschappen en uiteindelijk om een volk, waarin ieder van ons een kleinere of een grotere rol heeft te spelen. „Veracht niets en niemand,” zegt Ben Azzai (Pirké Avot 4:3), „want er is niemand wiens tijd niet zal komen, en niets dat zijn plaats niet heeft.” Er was iets dat gewone individuen (aangesteld over duizenden, honderden, tientallen) konden waarmaken, iets dat zelfs Mosjè in al zijn glorie niet kon. Daarom is een volk meer dan de enkeling en daarom heeft ieder van ons iets om bij te dragen aan het geheel.